

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SOMATIK KOMPONENTLI FRAZEOLIGIZMLARNING QIYOSIY TAHLILI

Nazarova Ziyoda Kattayevna

Termiz davlat universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi somatik komponentli frazeologik birliklarning qiyosiy tahliliga bag'ishlangan. Unda ushbu birliklarning semantik, strukturaviy, morfologik va funksional xususiyatlari o'rganilib, ularning ham universal, ham milliy-madaniy o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Tadqiqotda ayniqsa *head/bosh*, *eye/ko'z*, *hand/qo'l* va *foot/oyoq* kabi tana a'zolari komponenti ishtirok etgan frazeologik birliklarga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari somatik frazeologizmlar insonning kognitiv tajribasi va milliy dunyoqarashini aks ettirishini ko'rsatadi. Ko'plab iboralar ikki til o'rtasida semantik ekvivalentlikni namoyon etsa-da, ayrimlari madaniy va metaforik farqlar tufayli sezilarli darajada farqlanadi.

Kalit so'zlar: Somatik frazeologizmlar, qiyosiy tahlil, frazeologik birliklar, antropotsentrizm, lingvokulturologiya, bosh leksemasi, ko'z leksemasi, qo'l leksemasi.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С СОМАТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Назарова Зиёда Каттаевна

Термезский государственный университет

Аннотация

Данная статья посвящена сравнительному анализу фразеологических единиц с соматическим компонентом в английском и узбекском языках. В ней рассматриваются семантические, структурные, морфологические и функциональные особенности данных единиц, а также раскрываются их универсальные и национально-культурные характеристики. Особое внимание уделяется фразеологизмам с компонентами частей тела, такими как *head/голова*, *eye/глаз*, *hand/рука* и *foot/нога*. Результаты исследования показывают, что соматические фразеологизмы отражают когнитивный опыт человека и национальное мировоззрение. Несмотря на то, что многие выражения демонстрируют семантическую эквивалентность между двумя языками, некоторые из них существенно различаются вследствие культурных и метафорических особенностей.

Ключевые слова: соматические фразеологизмы, сравнительный анализ, фразеологические единицы, антропоцентризм, лингвокультурология, лексема «голова», лексема «глаз», лексема «рука».

COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH SOMATIC COMPONENTS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Nazarova Ziyoda Kattayevna

Termez State University

Abstract

This article is devoted to the comparative analysis of phraseological units with somatic components in English and Uzbek languages. It examines the semantic, structural, morphological, and functional characteristics of these units, highlighting both their universal and national-cultural features. Particular attention is paid to phraseological units containing body-part components such as *head*, *eye*, *hand*, and *foot*. The research findings demonstrate that somatic phraseological units reflect human cognitive experience and national worldview. Although many expressions show semantic equivalence between the two languages, some differ significantly due to cultural and metaphorical distinctions.

Keywords: somatic phraseological units, comparative analysis, phraseological units, anthropocentrism, linguoculturology, head lexeme, eye lexeme, hand lexeme.

Zamonaviy tilshunoslikda frazeologiya til tizimining muhim qatlamlaridan biri sifatida keng o'rganilmoqda. Xususan, somatik komponentli frazeologik birliklar milliy tafakkur, madaniyat va dunyoqarashning yorqin ifodasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ingliz va o'zbek tillari materiallari

asosida olib boriladigan qiyosiy tahlil bu birliklarning umumiy va o'ziga xos jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

Frazeologiya nazariyasining asoschilaridan biri bo'lgan V.V. Vinogradov frazeologik birliklarni "tilning tayyor, semantik jihatdan yaxlit birliklari" sifatida ta'riflaydi. Uning fikricha, frazeologizmlar "so'zlarning oddiy yig'indisi emas, balki ma'no jihatdan yangi birlikdir" [1;119-b.] deydi. Haqiqatan ham frazeologik birliklar nutq jarayonida yangidan yaratilmaydi, balki tayyor holda qo'llaniladi. Masalan, ularning tarkibidagi so'zlar alohida-alohida olinganda o'z ma'nosini saqlashi mumkin, biroq birikma sifatida ular yangi, ko'pincha ko'chma ma'no ifodalaydi. Bu holat Vinogradov aytgan "so'zlarning oddiy yig'indisi emas, balki ma'no jihatdan yangi birlik" degan fikrni tasdiqlaydi. Shu bilan birga, zamonaviy frazeologiya tadqiqotlarida bu ta'rif biroz kengaytirilgan holda talqin qilinadi. Ayrim olimlar frazeologizmlarda nafaqat semantik yaxlitlik, balki pragmatik, uslubiy va kognitiv jihatlar ham muhim rol o'ynashini ta'kidlashadi. Ya'ni frazeologik birliklar faqat ma'no jihatdan emas, balki nutqiy vaziyat, madaniy kontekst va milliy tafakkur bilan ham chambarchas bog'liqdir. Masalan, V.N. Telia frazeologizmlarni lingvokulturologik jihatdan o'rganib, ularning madaniy kontekst va milliy tafakkur bilan bog'liqligini asoslagan. A. Wierzbicka, G. Lakoff, M. Johnson kognitiv lingvistika vakillari bo'lib, frazeologik birliklar inson tafakkuri va konseptual tizim bilan bog'liqligini ko'rsatgan. Pragmatik yondashuvda esa J. Searle, J. Austin g'oyalari nutqiy vaziyat va kontekstning ma'no shakllanishidagi rolini asoslab bergan.

Shuningdek, A.V. Kunin frazeologizmlarni "barqaror, qayta ishlab bo'lmaydigan va ko'chma ma'noga ega bo'lgan til birliklari" [2;38-b.] deb izohlaydi. Bu ta'rif ayniqsa somatik frazeologizmlarga to'liq mos keladi. Tilshunos N.N. Amosova ta'kidlashicha, "Somatik komponentlar tilning eng qadimgi va universal qatlamiga kiradi, chunki inson o'zini va atrof-muhitni avvalo o'z tanasi orqali anglaydi" [3;165-b.] Bu fikr somatik frazeologizmlarning antropotsentrik xususiyatini ochib beradi.

Masalan:

ingliz tilida: keep an eye on, lose one's head, give a hand

o'zbek tilida: ko'z-quloq bo'lmoq, boshi aylanmoq, qo'l uchida qilmoq

Qiyosiy tahlil: semantik jihat

Ingliz va o'zbek tillarida somatik frazeologizmlar ko'pincha o'xshash semantik asosga ega bo'ladi, chunki ular insonning umumiy fiziologik va psixologik tajribasiga tayangan.

1. "Bosh / head" komponenti

Ingliz tilida:

lose one's head – o'zini yo'qotmoq, sarosimaga tushmoq

O'zbek tilida:

boshini yo'qotmoq – hayajonga tushmoq

Bu yerda to'liq semantik moslik kuzatiladi. Har ikkala tilda "bosh" aqliy holat markazi sifatida talqin qilinadi.

2. "Ko'z / eye" komponenti

Ingliz tilida:

keep an eye on – nazorat qilmoq

in the blink of an eye – juda tez

O'zbek tilida:

ko'z-quloq bo'lmoq – kuzatib turmoq

ko'z ochib yumguncha – juda tez

Bu misollar semantik ekvivalentlikni ko'rsatadi. Ko'z kuzatuv va tezlik bilan bog'liq universal obraz sifatida namoyon bo'ladi.

3. "Qo'l / hand" komponenti

Ingliz tilida:

give a hand – yordam bermok

in safe hands – ishonchli qo'l

O'zbek tilida:

qo'l uzatmoq – yordam bermok

ishonchli qo'l – to'liq mos

Bu yerda ham to'g'ridan to'g'ri ekvivalentlik mavjud.

Ba'zi somatik frazeologizmlar milliy madaniyatga xos bo'lib, farqli xususiyatga ham ega.

Masalan:

to split hairs – mayda narsalarga haddan tashqari e’tibor berish
O‘zbek tilida:
pashshadan fil yasamoq – mubolag‘a qilish
Bu yerda ma’no yaqin, ammo obrazlar turlicha. Ingliz tilida “sochni bo‘lish”, o‘zbek tilida esa
“pashsha va fil” metaforasi ishlatiladi.
Morfologik va struktur xususiyatlar
Somatik frazeologizmlar har ikki tilda turli struktur modellarda uchraydi:
Ingliz tilida:
Verb + object: shake one’s head
Prepositional phrase: under one’s nose
O‘zbek tilida:
Ot + fe‘l: bosh ko‘tarmoq
Ot + ot: ko‘z qorachig‘i
O‘zbek tilida egalik qo‘shimchalari faol ishtirok etadi:
boshi berk ko‘cha
ko‘zi tushmoq
Bu jihat ingliz tilidan farq qiladi.
Funksional xususiyatlar
Somatik frazeologizmlar quyidagi funksiyalarni bajaradi:
Ekspressivlikni oshiradi, nutqni obrazli qiladi, emotsional rang beradi.
Masalan:
He lost his head (oddiy “he panicked”dan kuchliroq)
boshini yo‘qotdi (emotsional jihatdan boy)
Xulosa

Ingliz va o‘zbek tillaridagi somatik frazeologizmlar umumiy insoniy tajribaga asoslanadi, lekin milliy tafakkur orqali boyitiladi. Qiyosiy o‘rganish esa til va madaniyat o‘rtasidagi aloqani ochib beradi. Shu sababli, somatik frazeologizmlar nafaqat lingvistik, balki madaniy va kognitiv tadqiqotlar uchun ham muhim manba hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. — Москва: Наука, 1977. — 312 с.
2. Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). — Москва: Высшая школа, 1970. — 343 с.
3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. — Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1963. — 208 с.
4. Gibbs R.W. Idioms and Formulaic Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
5. Fernando C. Idioms and Idiomaticity. — Oxford: Oxford University Press, 1996.
6. Cowie A.P. Oxford Dictionary of English Idioms. — Oxford: Oxford University Press, 2009.
7. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English. — Oxford: Clarendon Press, 1998.
8. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tili frazeologiyasi. — Toshkent: Fan, 1969.
9. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili frazeologik lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
10. Sayfullayeva R. va boshq. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
11. Rahimov M. Lingvokulturologiya asoslari. — Toshkent: Fan, 2012.
12. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
13. Kövecses Z. Metaphor in Culture: Universality and Variation. — Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
14. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 1980. — 256 p.
15. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals. — Oxford: Oxford University Press, 1996. — 500 p.